

УЯВЛЕННЯ ПРО РАХМАНІВ І РАХМАНСЬКИЙ ВЕЛИКДЕНЬ: ГЕНЕЗА, ДИНАМІКА ТРАДИЦІЇ

У статті проаналізовано уявлення про рахманів, Рахманський Великдень на Поділлі та за його межами. Мета: порівнюючи архівні, маловідомі опубліковані матеріали ХІХ, ХХ ст. та сучасні записи, виявити сталі та змінні компоненти, типологічні й локальні риси традиції. У дослідженні увагу акцентовано на походженні та особливостях побутування уявлень про Рахманський Великдень на Поділлі.

Ключові слова: рахмани, «Рахманський Великдень», варіант, легенда.

The ideas of Rahmans, Midfeast in Podolia and beyond are analyzed in the article. The purpose is to identify steady and variable components, typological and local features of tradition comparing archival, little-known published materials of the 19th, 20th centuries and modern records. Attention is paid to the origin and peculiarities of existence of the notions of Meso-Pentecost in Podolia.

Keywords: Rahmans, Mid-Pentecost, variant, legend.

Міфопоетичний світ українців, ієрархічно неоднорідний, традиційно вмотивований, вигадливий і непередбачуваний, населений не тільки персоніфікованими явищами природи, демонічними істотами, а й численними людьми з надприродними властивостями. До таких належать рахмани, вірування в яких досі збереглися в багатьох регіонах України. За уявленнями українців, *рахман*, *рахманин* – «житель міфічної місцевості, праведний християнин» [10, с. 7]. Рахмани, як засвідчують зібрані матеріали, живуть або ж біля моря (де схо-

дяться всі води), або під землею; вони постять (або зовсім не їдять) увесь рік; люди сповіщають рахманам про те, що настав Великдень, пускаючи по воді шкаралупку освячених яєць (писанок, крашанок, галунок) або тих яєць, які використовували для випікання обрядового печива. Слово «рахман» («рахманин») набуває додаткових значень у різних регіонах, зокрема на Гуцульщині вважали, що це «наші кривні», або «ченці-русини», які живуть десь далеко, дотримують суворого посту цілий рік і лише на Великдень розговляються одним яйцем [13, с. 158, 160]. Як і у всіх християн, у рахманів є свій Великдень – свято «*Рахманський Великдень*» (як вимовляють на Поділлі), яке припадає на Преполовнення, або ж «*праву середу*», коли до рахманів допливає шкаралупа великодніх яєць. Є окремі свідчення, що Рахманський Великдень випадав і на Провідну неділю – за тиждень «по наших» Великодню [4, с. 210]. Окремі наративи засвідчують, що Рахманський Великдень – окреме свято, через те, що рахмани значно запізнилися в Єрусалим, куди Христос запросив усі народи. Тоді Ісус «сотворив їм окремішний празник» [13, с. 161]. Про це свято знали в XIX ст. в багатьох регіонах України, переважно на Бойківщині, Гуцульщині, Волині та Поділлі. Згадано це свято й уявлення про рахманів у дослідженнях відомих українських фольклористів: В. Гнатюка [4, с. 209–210], В. Шухевича [14, с. 243], Ф. Колесси [7, с. 95], І. Франка [11, с. 7, 8], Ю. Сіцінського [6, арк. 4] та ін. Відомо про рахманів полякам, росіянам, молдаванам, румунам, слово є в турецькій та арабській мовах.

У багатьох матеріалах засвідчено, що рахмани не знають літочислення, не користуються календарем, тобто живуть поза часом: «Есть где-то люди – рахманы, – они содержат православную веру, но не знают исчисления времени, до того, что не знают, когда время праздновать Великдень. Узнают они о праздновании этого дня по скорлупе яйца, которая заплывает

к ним из наших стран, – это бывает на Преполовение» [3, арк. 5 зв.].

Уявлення подолян про рахманів аналізував історик, фольклорист Юхим Сіцінський, рукописну статтю [6] якого ми відшукали в Інституті рукопису НБУ ім. В. І. Вернадського і яка свого часу так і не була опублікована. Статтю підписано іменем Ю. Сіцінського – тоді студента Київської духовної академії, і вона не містить дати написання. Відомо, що в Київській духовній академії молодий фольклорист навчався в 1881–1885 роках, перед тим завершивши навчання в Кам'янець-Подільській духовній семінарії 1881 року. На початку статті він покликався на нещодавно опубліковані матеріали в «Киевской старине», указуючи на 12-е число часопису 1883 року. Отже, статтю можна датувати часом приблизно між 1883 та 1885 роками.

У цей же час (1884) у додатку до «Подольских епархиальных ведомостей» було опубліковано статтю «Местный народный праздник “Рахманьський Великдень”» [15], підписану псевдонімом «Churchman». Вона охоплює значно ширше коло проблем, ніж рукописна стаття «Рахмане», але за порушеними ідеями перегукується з рукописним дослідженням Ю. Сіцінського, хоча дослівно й не містить ні частин, ні уривків із нього. Чи належить вона перу Ю. Сіцінського, із певністю сказати неможливо, проте її матеріал додає багато важливого до уявлень про рахманів.

У рукописній статті автор намагався довести, що народне уявлення про рахманів сформувалося під впливом книжним – переказів, що проникли в Україну і зі Сходу, і з Заходу різними шляхами. Ю. Сіцінський, пов'язуючи уявлення про рахманів із віруваннями в потойбіччя і циклом сонячних міфів у слов'ян, шукав відлуння цих вірувань у билинах: «В билинах Соловей-разбойник називається “Рахманов” (Рыбн., III, стр. 14), “птица Рахманная” (Гильф., 987), что указывает на его

заморское, индийское происхождение <...>» [6, арк. 3]. Порівнюючи народні уявлення про рахманів і відомості про них у повісті «Александрія», знаній у перекладах XVII–XVIII ст., хроніці Амартола, житті преподобного Зосими, Ю. Сіцінський зосередив увагу на спільних рисах усних і книжних переказів, оскільки не помітити їх було неможливо. Приміром, із життя святого Зосими відомо, що «<...> рахмане днем и ночью молятся Богу, питаются плодами земли и пьют сладкую воду, вытекающую из-под корня одного дерева. Нет у них ни домов, ни огня, ни золота, ни серебра. Они живут целомудренно; спят в пещерах на земле, устланной древесными листьями. Ангелы сообщают им о праведных и грешных людях на земле, сколько кому назначено лет жизни, и они молятся за людей, как за своих братьев. В посту рахманы вместо древесных плодов питаются манной, падающей с неба, и только потому и знают о перемене времени. Живут они от 100 до 360 лет, а некоторые доживают до 1800 лет. Все они знают время своей кончины, всегда приготавливаются к ней, живут и умирают без болезней и не знают страха смертного» [9, с. 488–489].

Погляди, які Ю. Сіцінський обґрунтував у рукописній статті, викликали гострі критичні зауваження невідомого рецензента, записані під самим рукописом статті, що, вочевидь, стали причиною того, що її так і не було опубліковано: «Вопрос о рахманах действительно очень важный, насколько он индийского происхождения, может указывать только сравнительное исследование, во первых, вариантов предания всего славянского мира, во-вторых, сопоставление его с циклом вообще арийских преданий, в-третьих, объяснение этимологическое слова *рахмане* и всех повязываемых этому слову сродных будь-то бы разных названий, вплоть до *браминов*. Предположение, что народ почерпнул из книг это предание и до того усвоил, что создал даже обряд, увы почти [разложившийся,] – не выдерживает критики. Все сказания чудес-

ные древних книжников всегда почерпались от народа, а не наоборот – “Александрия” доказывает только, что это предание не только у нас было; что следует его искать и у других народов» [6, арк. 4 зв.].

С. Наливайко – відомий сучасний індолог, узагальнивши український та білоруський лінгвістичний і фольклорний матеріал, також наголосив на тому, що уявлення про рахманів сформувалося зовсім не під книжним впливом, що українці з давніх-давен знали про рахманів-брахманів із власного досвіду, а не із переказів. Інакше ці знання не могли б так глибоко відобразитися в українських святах, прізвищах, назвах та фразеологізмах. «Українці знали рахманів ще в язичницькі часи, а це заперечує твердження деяких дослідників, буцімто українці взнали про рахманів лише після прийняття християнства, коли набули поширення церковнослов'янські пам'ятки» [8, с. 272].

Незважаючи на необґрунтованість висновків про односторонні книжні впливи на народні уявлення (такі впливи могли бути, очевидно, взаємними), рукописна стаття Ю. Сіцінського «Рахмане», вибудувана на порівняльно-історичному аналізі, містила важливий першоджерельний матеріал, а також зауваги про можливі паралелі, що вимальовувалися внаслідок порівняння такого матеріалу: народні уявлення – книжні сказання про рахманів. Це дослідження Ю. Сіцінського – одне з перших, де було здійснено спробу розв'язати проблему генези «Рахманського великодня» і, загалом, уявлень про рахманів.

У статті автор узагальнив зібрані фольклорні матеріали про рахманів і «Рахманський великдень»: «Народные сказания о рахманах распространены в Волыне, Подольи и Червоной Руси. Рахмане, рассказывают, это народ, не умеющий ни читать, ни писать, но крещеный, христианский. Живут они далеко на восходе солнца, за черными морями, куда все реки сходятся. Они ведут жизнь святую, счастливую; нет у

них ни горя, ни страданий; не имеют собственного счисления времени <...>. Не имея счисления времени, рахмане потому празднуют Пасху тогда, когда доплывает к ним через широкое море скорлупа нашего пасхального яйца, или “писанки”. А живут они так далеко, что скорлупа заплывает к ним только через несколько недель, именно к Преполовению. Тогда они и празднуют “Великдень”, отчего Преполовение называется “Рахманьским Великднем» [6, арк. 1–1 зв.].

Характерно, що в Ольгопільському і Брацлавському повітах Подільської губернії в ХІХ ст. уявлення про рахманів набували інших локальних варіантів: «Праздник Преполовения Пятидесятницы называют “Рахманьский великдень”, так как в этот день, по их [селян. – О. Ш.] мнению, празднует Пасху какой-то мифический народ – рахманы. Они, как видно, люди совсем некультурные и неграмотные, так как не имеют календаря и только по скорлупе красных яиц, которая приплывает к ним к указаному дню, они заключают, что нужно праздновать Пасху» [5, с. 727].

Показово, що Ю. Сіцінський зауважив усі відомі варіанти вірування в рахманів, а також продемонстрував, як саме повір'я реалізується в українській мові: «В некоторых местах говорят, что рахмане живут под землею и на “Рахманьский Великдень” можно слышать, как у этого народа звонят в колокола, стоит только приложить ухо к земле. Говорят также, что “Рахманьский Великдень”, празднуемый в Преполовение, или “правую середу”, остался от рахманов, когда-то живших в тех местах, где теперь празднуют этот день. Существует поговорка: “На Юра-Ивана, на Рахманьский Великдень”, що означає “дурну надію”» [6, арк. 1 зв.]¹.

Аби змалювати повну варіантну картину уявлень про рахманів, дослідник оприлюднив й історично пізніше пояснення свята, за яким «Рахманьский Великдень» бере свій початок із тих «нешасних часів», коли церкви віддавали в оренду євреям.

«<...> тогда существовал еврей Рахман (Лахман?), который выдавал ключи от церкви христианам только спустя 2–3 недели после Светлого Воскресения, на Преполовение; с [тех] пор Преполовение называется “Рахманьским Великднем”» [6, арк. 2]. Це уявлення не набуло поширення, на відміну від першого, архаїчнішого, пов’язаного з цілісним комплексом обрядодій і легенд, що побутують переважно досі: «Лупіну із свячених крашанок не можна кидати на землю. Її треба всю зібрати і пустити на воду... річку, ставок, щоб вона поплила. Пливé лупіна від крашанок дуже далеко і довго до людей-рахманів. Вони не знають, коли Великдень, а коли побачать крашанкі, то й собі святкують Паску. Якшо про якусь подію не знають, коли вона відбудеться, то кажуть: “На Рахманський великдень”»².

Варіюється уявлення про те, що шкаралупу яець треба кидати на воду, щоб вона виконала роль *звістки* та *обрядової їжі* для рахманів. Це або шкаралупа вже освячених крашанок (писанок, галунок), або шкаралупа тих яець, із яких печуть паску (чи бабу): «В субботу перед Пасхою бросают в реку скорлупы из яиц для печения пасхи. Народ думает, что они доплывают на 4-й неделе, после Пасхи в среду на Преполовении, “до Рахманів”, живущих под землею, за морями» [2, арк. 1].

Зі святом пов’язано кілька табу і приписів, які зумовлювали ставлення до Рахманського Великодня: «На рахманский Великдень никто не работает, считая работы, особенно полевые, тяжким грехом. Некоторые в этот день прикладывают ухо к земле и, по их рассказам, слышат стоны из-под земли, взывающие о помощи. По легендарным сказаниям, это – голос несчастного человека, выехавшего в этот день в поле пахать, но провалившегося под землю с плугом и волами. Это было давно, но и до сих пор он не может выйти на свет Божий и просит себе избавления» [9, с. 488]. Припис, який застерігає від роботи на Рахманський Великдень побутує досі.

У с. Котюжани Мурованокуриловецького району Вінницької області розповідають легенду, прив'язуючи її до цього свята, але вже не усвідомлюючи, що Рахманський великдень – це переважно свято весняне (про свято знають, але уже не відзначають), а тому герой легенди виїжджає в поле уже не орати, а жати. Очевидно, ідеться про типологію заборон роботи в полі, а про те, оранка це чи жнива, інформанти вже забули. Крім того, легенду співвідносять з певною місцевістю, і покарання грішника посилюється тим, що місце, де він провалився, залило водою: «Записувачка: – А Рахманський Великдень, він припадав на який день? – У сім неділь після Паски. У яке число припадав? – На середу четвертого тижня після Великодня?.. – (мовчання, потім М. Дорош запитує І. Накліцьку і сама відповідає) Колись і сваткували в нас Рахманський великдень, правда? Сваткували (мовчання). – Записувачка: І нічого не можна було робити в той день? – *Не, не.* Записувачка: – А не знаєте такого, не розказували, що один чоловік виїхав в поле орати волами (а то ж не можна було нічого робити) і він провалився під землю, чи такого не розказували? – Накліцька І. С.: – *Так було. Так.* Записувачка: – Було? Знаєте таке? – В наші країни так воно було. – Дорош М. М.: – Ну вона розкажи, бо вона з батьками жила, а я з дитдому. – Накліцька І. С.: Чулувік ни хотів сего слухати. Тут (як сказати?), тутічки, на на́шій тири́торії ма́ли сво́є по́ли... Ну, значіть, треба піти туди, це вже би сказати, ну, жнива... Ну, й пішов субі, значіть, жати. Нажав там... Скільки на ті волі взяв... Воно́ ше це місци є озьдó в нас... Нажав він і на ті волі набрав ті снопи... Воно́, була́ доро́га там, за́ра її нимá, там вже завалино всьо... І їхав з то́го по-о-ля в Кутюжа́ни... То був Обу́хів, а се Кутюжа́ни... Він їхав сюди́, і так якраз проїхав – і провалився... І залля́ла вода́... За́раз там нимá вже нічо́го... Там доро́ги ни-ма́-а-є... Записувачка: – А де це? – А озьдó за́ра за Парньо́ю нашо́ю... Се де, як би ка́зати, де кінча́єця Парня́ на́ша... За́раз жи... –

Записувачка: – За лісом? – За лісом... Там у тім ярі вонó є. Потомú шо він прогрішів. – Записувачка: – І того провалив-ся? – Да. Се на Рахманський Виликдень, на пёрвий день»³. Іншої легенди про те, що, приклавши вухо до землі, можна почути дзвони – «как отголосок торжества, с каким празднуют рахмане свой Великдень» [9, с. 488] інформантки уже не пам'ятають.

На Поділлі існує уявлення про те, що рахмани – «воні, відно, народ, бідніщий, і воні соблюдають лúчче закóн Бóжий. О! А ви знаєти, колись лю́ди сéго дотрímувались, а зóраз вже лю́ди ни дотрímуюця цéго всьóго. А вже... А-а-а! (оповiдачка скрушно махає рукою)»⁴. У цьому твердженні превалує ще одне значення слова «рахман» – «бідний, убогий» [10, с. 7]. Відповідно все розказане позначене виразним впливом християнства. Оповiдачка навіть покликається на Бiблiю: «Ну, я Вам скажу... Я Бiблiю читаю. Я читаю Бiблiю... Там божéствинi лю́ди бiльши, як у нас. То це ни Пáска – у їдли. Це не iменно Пáска, а... споминати страданiя Гóспода Исúса Христá. А це ми вже з свóго... Як той кáжи, лáгодимо, суетимóся. А вонó ни так полóжино. Полóжино, я пóмню, напримёр, як бáбка старéнька ще спiвáli, шо “В п’ятницю сватую всьо будём молчáть, // О Христóвих мýках смёртних розмишлáть”. А в нас жи типёр ця суетá! Бо ми дúжи бога-á-ти, дúжи лáгодим, но це Бóгови... ни вгóдно. Це Бóгови ни вгóдно. Бóгови – молiтва... з чiстим сёрцим. Оцé трéбує Госпóдь від людiни. Кáжи: “Я тубi... нiчóго так ни помóжи, як молiтва, пост”... Пiст... А пiст, як це пiши, пiст – се ни iменно, шо ви ни iсте сáло... Води нáвiть ни пiти. Скiльки мóжити. Скiльки мóжити. Стiльки потрéмайти сибé. Від їдла, від води. А тодi... вже шо вам Бог пiслáв. Тодi вже iйти...»⁵.

Найвиразнiша обрядодiя, про яку розповiдають усi опитанi (як саме попереджали рахманiв про те, що Великдень уже настав), – кидання яечнóй шкаралупи на воду: «Я пóмню, хоч

ми були́ злиде́нні (бо я сирота́), але у ба́бки я ба́чила, як ці яй́чка б'ю́т – і “бі́жі ви́кинь їх на во́ду” – і шоб лі́чно ви́кинути, і лиге́нько пусти́ти на во́ду, і во́ни приплину́т до сих людо́чок, і ці лю́ди святку́ють Рахма́ньський Вили́кдинь» ⁶. Оповідачка наголошує, як правильно відсилати яечну шкаралупу: «Була́ я малá. Я була́ малá. Ма́ма мо́я справля́ла Па́ску. Пиче́ ба́бу... Пиче́ ба́бу – наб'е́ яец. Бо були́ свої ку́ри, всьо́ чісто... Всьо... А я малá. А ма́ма ка́жи: “Так, осдьо́ на тубі́ в місці́ ці шкаралу́пки...” (сміється). А ми жи́ли... Рі́чка припира́лася до на́шого горо́да. Лю́ди ході́ли шма́тя пра́ти, всьо́ чісто, бо припира́лася... Я прихóджу, а ма́ма ка́жи, шо “бирі́ сю шкаралу́пку і тако́ по їдні́ її пуска́й”. А я: “Ма́мо, ти й шо се так? Ма...” Я ж малá. Ну, шо се тако́ – хо́чу зна́ти. – “При́йдеш, я туді́ тубі́ роска́жу”. Я пуска́ю, пуска́ю, пуска́ю (сміється), пуска́ю. Ну, ті шкаралу́пки – котра́ вто́питься, ну, котра́ і попливе́! Я прихóджу ти й ка́жу: “Ма́мо, ну шо се? Я сиді́ла сті́ки і пуска́ла сі шкаралу́пки... Ну, чо́го?” Ма́ма ка́жи: “Вони́ поплину́т до рахва́нів. Рахва́ни...”. Записувачка: – Рахмани? – Рахма́ни, да. Вони́ поплину́т тудá, кудá... Коли́ вони́ приплину́т, тоді́ рахма́ни зна́ють, шо се у них Па́ска. Отакó. Записувачка: – Ну, то це, певно́ не тільки́ Ваша́ ма́ма знала́? А й інші́ люди́ в селі́ знали? – Кане́шно, зна́ли <...>. Записувачка: – А чи ка́зали, що́ ті шкаралу́пи, як приплива́ють до рахмані́в, то стаю́ть яйцями́? – Да. І вони́ ро́блят субі́ па́ску. Приплива́є це всьо́ – і вони́ ро́блят свю́ па́ску. Бо вони́ так ни зна́ли... Так ни зна́ли» ⁷. Побутує́ також уявлення́, як саме́ рахмани́ сприйма́ють звістку́ про Вели́кдень: «І вони́ сказа́ли, шо вже́ русна́ки робі́ли Вили́кдинь, робі́м ми, бо вже́ шкаралу́пка припли́ла до нас. І вони́ з то́го дня нача́ли робі́ти в се́би Вили́кдинь» ⁸.

Уявлення́ про місце́ проживання́ рахман, яке́ в ХІХ ст. ва́рювало́ся (далеко́ на Сході́, де за міфологі́чними віруваннями́ було́ і потойбі́ччя / під земле́ю / бі́ля моря́, де сходять́ся води́), і нині́ ма́є ва́ріативні́ значення́: «Вони́ якісь...

Друга диржава!»⁹ і «Ну, рахмани, вони живуть, ну, десь вони на Україні живуть. Вони на Україні. Но зараз, знайти що? Зараз багато переіначували. Пиримініли. Наприклад, раньчи були такі... Скїхфи. Такі нації. А зараз вони, може вже інакше називаюся... Но Рахманський Вилікдинь суцїствує – і ці люди святкували, коли приплине до них шкаралупка – вони святкували Вилікдинь. У нас святкують Вилікдень... Ну, можі, й там Ісуса Христа спомінали, що він воскрес, али це було так... як дата. Як дата»¹⁰.

Якщо традиційно кидали на воду шкаралупу яець, яка залишається від крашанок і писанок, то на Поділлі (як локальне уявлення) – це частіше шкаралупа, що залишилася від яець, які «біли в бабу», тобто тих, які додавали в ритуальну випічку, що має назву «баба»: «Записувачка: – А ця шкаралупа, що її посілали, то це з галунок, крашанок, що на Великдень розбивали? – Не, не, се, як готівили. Як готівили. – Записувачка: – Як готували бабу, збирали ту шкаралупку і пускали на воду? – Да, да»¹¹. Крім того, на Поділлі менше відомо про вірування, поширене на Гуцульщині [14, с. 243], про те, що яечна шкаралупа, припливаючи до рахманів, знову перетворюється на яйце, яким діляться дванадцять рахманів. Утім, відомо, що зі шкаралупи, що перетворюється на яйця, печуть «паску».

Число 12 (стосовно рахманів) фігурує в багатьох записях. Як відомо, це число тісно пов'язане з явищами космогонічного порядку, воно містить у собі основні риси макрокосму, поділяє час на низку складових відрізків, допомагаючи людині упорядковувати й співвідносити свої дії з космічними ритмами. Зокрема, доба складається з дня і ночі, що тривають по 12 годин, а рік – із 12 місяців. Число використовують у ритуальних діях, що знаходять відображення в архаїчних жанрах фольклору: замовляннях, казках, загадках. У наративах про рахманів число 12 іноді корелюється із числом апостолів.

Важливо, що всі інформанти вказують на те, що «Рахманський Великдень» святкували до тих пір, доки були живі хранителі традиції (мама, бабуся), які знали про самих рахманів значно більше. Саме вони вчили дітей усього, що було пов'язане з обрядом: «Ну, коли сі яйці приплинут – ну, так міні ма́ма каза́ла – шо бири́ сю ми́ску з шкаралу́пою... А я ка́жу: “Ма́мо, а я тако́ підú ви́и-сиплю!” – “А ти ни сип! Тако́ сядь – і пуска́й”... Я ма́ла була́... Шоб пли́ли, й пли́ли...»¹².

Очевидно, надзвичайно важливим фактором дотримання обряду було розташування житла біля річки, водойми. Після того, як одна з інформанток переїхала в іншу хату, яка була далеко від річки, вона вже не дотримувалася звичаю «пуска́ти шкаралу́пу до рахма́нів»¹³.

На Поділлі святкують Великдень не тільки православні християни, а й представники інших релігій, тому тут побутує уявлення есхатологічного характеру: коли збігається в часі святкування Воскресіння Христового в один день – настає кінець світу: «Рахма́ньський Вили́кдень є!.. І ївре́йський, по́льський, і ру́ський <...> Слу́хай, я тубі ска́жу... Коли́сь каза́ли, шо як встре́тяця по́льський і ру́ський, і жиді́вський ... шоб Па́ска ра́зом була́...Щита́й, шо всьо...Кіне́ц світу...»¹⁴.

Отже, уявлення подолян про рахманів і святкування «Рахма́ньського вели́кодня», порівняно з уявленнями, що побутували в ХІХ ст., не зазнали особливих змін. Збережено значення слова «рахма́ни», варіативність уявлення про місце проживання рахманів, приписи, вимоги до відсилання «звістки» про Великдень, табу і заборони під час «Рахма́ньського Вели́кодня», легенда про чоловіка, який порушив заборону працювати в цей день. Але оскільки самого обряду вже суворо не дотримуються, а тільки зберігають пам'ять про нього, то здебільшого інформанти не пам'ятають, у який день відзначали свято раніше; події самої легенди «переносять» на період жнив.

ПРИМІТКИ

- ¹ Паремія ця побутує на Поділлі досі.
- ² Записала авторка 16.02.2010 р. від Андрійченко Галини Микитівни.
- ³ Записала авторка 13.11.2011 р. від Накліцької Ірини Савівни. Під час розпитування, що саме жали, оповідачка губиться в датах, чи було це перед «Сна́са» чи перед «Пе́тра». Потім каже, що жали молоде жито.
- ⁴ Записала авторка 13.11.2011 р. від Дорош Марії Максимівни.
- ⁵ Записала авторка 13.11.2011 р. від Дорош М. М.
- ⁶ Записала авторка 13.11.2011 р. від Дорош М. М.
- ⁷ Записала авторка 12.11.2011 р. від Солоненко Ганни Федорівни.
- ⁸ Записала авторка 13.11.2011 р. від Накліцької Ірини Савівни.
- ⁹ Записала авторка 12.11.2011 р. від Солоненко Г. Ф.
- ¹⁰ Записала авторка 13.11.2011 р. від Дорош М. М. На Гуцульщині побутувало також вірування в те, що яєчна шкаралупа припливає в Туреччину до православних, яких турки взяли «в ясир» [14, с. 243].
- ¹¹ Записала авторка 13.11.2011 р. від Дорош М. М.
- ¹² Записала авторка 12.11.2011 р. від Солоненко Г. Ф.
- ¹³ Записала авторка 12.11.2011 р. від Солоненко Г. Ф.
- ¹⁴ Записала авторка 12.11.2011 р. від Солоненко Г. Ф.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Агапкина Т. А. Мифопоэтические основы славянского народного календаря. Весенне-летний цикл. Москва : Индрик, 2002. 815 с.
2. АНФРФ ІМФЕ. Ф. 3–12/1021. Білозерський М. Про рахманський великдень, рахманів і похідні поняття від цього терміна: про переплавну середу. Замітки, виписки з друкованих джерел 1858–1895 рр.
3. АНФРФ ІМФЕ. Ф. 1–К1/15. Кістяківський О. Ф. «Этнографические сведения, собранные в г. Хмельнике (Литинского уезда) и прилежащей местности и составленные по программе г. П. Ефименки священниками [г. Хмельника] Константином Петрусевичем и Никитою Радкевичем, 1869 года, м. мая 25 дня».
4. Гнагюк В. Нарис української міфології / підготов. та опрац. тексту, вступ. стаття та приміт. проф., доктора філол. наук Р. Кирчіва. Львів : Ін-т народознавства НАН України, 2000. 263 с.
5. [Доорохольський І.] Народные взгляды, соединенные с некоторыми праздниками Православной Церкви (Этнографические заметки). *Подольские епархиальные ведомости*. 1901. № 42. С. 719–730.

6. ІР НБУВ. Ф. І. Од. зб. 1212. Сецинский Е. Рахмане.
7. Колесса Ф. Людові вірування на Підгір'ю. В с. Ходовичах Стрийського повіту. *Етнографічний збірник / вид. Етногр. коміс. Наук. т-ва імені Шевченка. Львів : 3 друк. НТШ, 1895–1929. Т. V / вид. під ред. І. Франка. 1898. С. 76–98.*
8. Наливайко С. Індодарійські таємниці України. Київ : Вид. центр «Прогрес», 2004. 448 с.
9. П. В. Праздник Преполовения и рахманский Великдень. *Подольские епархиальные ведомости. 1899. № 20–21. С. 488–489.*
10. Словарь української мови : у 4 т. / упоряд. з додатком власного матеріалу Б. Грінченко. Т. 4. Р–Я. Київ, 1909. 563 с.
11. Франко І. Людові вірування на Підгір'ю. *Етнографічний збірник / вид. Етногр. коміс. Наук. т-ва імені Шевченка. Львів : 3 друк. НТШ, 1895–1929. Т. V / вид. під ред. І. Франка. 1898. Т. V. С. 160–218.*
12. Франко І. Галицько-руські народні приповідки. Т. III. Вип. I. *Етнографічний збірник. 1909. Т. XXVII. С. 1–300.*
13. Хобзей Н. Гуцульська міфологія: етнолінгвістичний словник. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 2002. 216 с.
14. Шухевич В. Гуцульщина. Львів : Накладом НТШ, 1904. Ч. IV. 272 с.
15. [Churchman] Местный народный праздник «Рахманський Ведикдень». *Прибавление к «Подольским епархиальным ведомостям». 1884. № 18. С. 351–354; № 19. С. 378–383; № 22. С. 431–438.*

REFERENCES

1. ANAPKINA, Tatyana. *Mythopoetic Essential Principles of the Slavic Folk Calendar. Spring-Summer Cycle*. Moscow: Indrik, 2002, 815 pp. [in Russian].
2. BILOZERSKYI, Mykola. On the Mid-Pentecost, Rahmans and Derivative Concepts from this Term: on Midfeast. Notes, Extracts from Printed Sources of 1858–1895. *Archival Scientific Funds of Manuscripts and Audio-Recordings of the NAS of Ukraine Maksym Rylskyi IASFE, fund 3–12/1021* [in Ukrainian].
3. KISTIAKIVSKYI, Oleksandr. Ethnographic Information Collected in the Town of Khmelnik (Litin County) and Adjoining Surroundings and Compiled according to the Program of Mr. P. Efimenko by the Priests [of the town of Khmelnik] Konstantin Petrusovich and Nikita Radkevich, 1869, m. May, 25. *Archival Scientific Funds of Manuscripts and Audio-Recordings of the NAS of Ukraine Maksym Rylskyi IASFE, fund 1–K1/15* [in Russian].
4. HNATIUK, Volodymyr. *Essay on Ukrainian Mythology*. Text preparation and treatment, prefaced and annotated by a professor, a Doctor of Philology

Roman KYRCHIV. Lviv: NAS of Ukraine Institute of Ethnology, 2000, 263 pp. [in Ukrainian].

5. [DOOROKHOLSKY, I.] Folk Views Connected with Some Holidays of the Orthodox Church (Ethnographic Notes). In: Evfimy SETSINSKY, ed. *Podolian Diocesan Bulletin*, 1901, no. 42, pp. 719–730 [in Russian].

6. SETSINSKY, Evfimy. Rahmans. *Institute of Manuscript of the Volodymyr Vernadskyi National Library of Ukraine*. Fund 1. Unit of Issue 1212 [in Russian].

7. KOLESSA, Filiaret. Folk Beliefs in the Foothills. Filiaret Kolessa has Noted in the Village of Khodovychi in Stryi County. In: Ivan FRANKO, ed. *Ethnographic Collection*. Published by the Ethnographic Commission of the Shevchenko Scientific Society. Lviv: From the ShSS Printing-House, 1895–1929. Vol. 5, 1898, pp. 76–98 [in Ukrainian].

8. NALYVAIKO, Stepan. *Indo-Aryan Mysteries of Ukraine*. Kyiv: Publishing Centre “Enlightenment”, 2004, 448 pp. [in Ukrainian].

9. P., V. A Holiday of Mid-Pentecost and Midfeast. In: Evfimy SETSINSKY, ed. *Podolian Diocesan Bulletin*, 1899, no. 2021, pp. 488–489 [in Russian].

10. HRINCHENKO, Borys, compiler. *Dictionary of the Ukrainian Language: In Four Volumes*. Vol. 4. П–Я. Kyiv, 1909, 563 pp. [in Ukrainian].

11. FRANKO, Ivan. Folk Beliefs in the Foothills. In: Ivan FRANKO, ed. *Ethnographic Collection*. Published by the Ethnographic Commission of the Shevchenko Scientific Society. Lviv: From the ShSS Printing-House, 1895–1929. Vol. 5, 1898, pp. 160–218 [in Ukrainian].

12. FRANKO, Ivan. Galician-Ruthenian Folk Parables. Vol. 3, iss. 1. In: Ivan FRANKO, ed. *Ethnographic Collection*. Published by the Ethnographic Commission of the Shevchenko Scientific Society. Lviv: From the ShSS Printing-House, 1895–1929. Vol. 27, 1909, pp. 1–300 [in Ukrainian].

13. KHOBZEI, Natalia. *Hutsulian Mythology: Ethnolinguistic Dictionary*. Lviv: Ivan Krypivakevych Institute of Ukrainian Studies, 2002, 216 pp. [in Ukrainian].

14. SHUKHEVYCH, Volodymyr. *Hutsulshchyna*. Lviv: Edition of the ShSS, 1904, part 4, 272 pp. [in Ukrainian].

15. [Churchman]. The Local Folk Holiday Midfeast. *Supplement to Podolian Diocesan Bulletin*, 1884, no. 18, pp. 351–354; no. 19, pp. 378–383; no. 22, pp. 431–438 [in Russian].

СПИСОК ІНФОРМАНТІВ

1. Галина Микитівна Андрійченко, 1948 р. н., с. Борщівці Могилів-Подільського р-ну Вінницької обл., родом із с. Ковалівка Немирівсько-

го району Вінницької області, колишня учителька математики, пенсіонерка.

2. Ірина Савівна Накліцька, 1928 р. н., с. Котюжани Мурованокуриловецького району Вінницької області, місцева, колишня колгоспниця, пенсіонерка.

3. Марія Максимівна Дорош, 1927 р. н., с. Котюжани Мурованокуриловецького району Вінницької області, місцева, колишня колгоспниця, пенсіонерка.

4. Ганна Федорівна Солоненко, 1931 р. н., с. Котюжани Мурованокуриловецького району Вінницької області, місцева, колишня колгоспниця.

SUMMARY

The mythopoetic world of Ukrainians, hierarchically heterogeneous, traditionally motivated, is inhabited not only by personified natural phenomena, demonic beings, but also by numerous people with supernatural properties. It includes the Rahmans, whose beliefs are still preserved in many regions of Ukraine. According to Ukrainians, Rahman is a resident of a mythical area, a righteous Christian. Rahmans, as it is confirmed by the collected materials, live either in the sea (where all the waters converge), or underground; they fast (or do not eat at all) all year round. People impart to the Rahmans that Easter has come dropping the shell of consecrated eggs or eggs used to bake ritual cookies. The word *rahman* (*rahmanin*) acquires additional meanings in different regions. In particular, in Hutsulshchyna it is believed that they are “our blood relatives” or «Ruthenian monks» who live somewhere far away, observe a strict fast all year round and eat only one egg at the Easter. Like all Christians, the Rahmans have their own Easter – a holiday that falls on the Mid-Pentecost, or so-called «Right Wednesday», when the shell of Easter eggs reaches the Rahmans.

Nowadays, the view on Rahmans has not changed much. The meaning of the word «Rahman», the variability of the idea of their place of residence, prescriptions, requirements, taboos and prohibitions during the Midfeast, the legend of a man who has violated the ban on work on this day are preserved. But the rite itself is no longer observed strictly, preserving only the memory of it.

Keywords: Rahmans, Mid-Pentecost, variant, legend.